

DEN ekonomiska SIDAN

Av Åke Ortmärk

Framåtskridandets problem

Den industriella revolutionen, som skapat stora materiella värden och avskaffat mycket av äldre tiders fattigdom och slit — överhuvud taget gjort det möjligt för oss att i komfortabel miljö stilla njuta ångorna från ädelt te — kan inte i första hand betraktas som en teknisk revolution. Det var inte tekniker och arbetare som uppfann och tillverkade de första högproduktiva maskinerna, det var upplysningsfilosoferna.

Denna sanning inpräntad av bland andra Eli Heckscher, börjar numera accepteras även av teknikern och den marginelle riksdagsmannen. I mindre tillspetsad form låter den ungefär så här: Under 1700-talet började en allmän tro på människans möjlighet att omskapa sin verklighet slå igenom. Det gamla stationära samhället, befolkat av vad vi idag skulle kalla fantasilösa träböcker, genomsyrades av en »rastlöshetens» anda, av en expansiv livslust och framstegstro. Ur denna rastlöshet, detta människans experimenterande med sig själv och med tillvaron, spirade ett nytt samhälle upp — och stora uppfinningar på det tekniska området. Men uppfinningarna var inte frukten av ett systematiskt tekniskt-vetenskapligt arbete utan, för att tala med Heckscher, av ett mer eller mindre planlöst experimenterande. Den nya, den väsentliga drivkraften bakom industrialiseringen var av allt att döma den ändrade »sinnesförfattningen».

Kanske skulle det löna sig att spekulera över vilken roll sinnesförfattningen spelar för det ekonomiska framåtskridandet idag. Man skulle ju kunna utgå från hypotesen att om sinnesförfattningen spelade en så enorm roll under industrialismens genombrott måste den också idag vara alldeles central för »den ekonomiska tillväxten».

Upplysningsfilosof

Teoribildningen kring den ekonomiska tillväxtens problem är en jämförelsevis ung och outvecklad del av nationalekonomin. Det kan, fortfarande med en viss till-

spetsning, sägas att funderingarna kring dessa frågor sönderfaller i två skarpt avgränsade grupper. För det första försöker man komma underfund med vad som betingar långsiktig ekonomisk expansion i ett modernt västerländskt industrisamhälle, och för det andra försöker man belysa samma problem vad de underutvecklade länderna beträffar.

I diskussionen om de underutvecklade länderna har »sinnesförfattningen» helt naturligt kommit att spela stor roll. Man tycker sig kunna fastslå att dessa länder i åtskilliga avseenden står på ungefär samma materiella utvecklingsstadium som västerlandet för ett par hundra år sedan. Och, säger man, om nu den grundläggande förutsättningen för stigande levnadsstandard är att folk verkligen vill förbättra sina materiella villkor, och tror på möjligheten att lyfta sig ur den nuvarande fattigdomen då ligger de underutvecklade länderna tämligen illa till. Det är nämligen sällan man där kan finna spår av »rastlöshetens anda». Uppgiften för de snälla och ofta skickliga experterna från FN tycks alltså i första hand vara att ingjuta ett dylikt sinnessillstånd hos de berörda folken.

När man däremot rör sig med utvecklingsproblemen i ett industrialiserat samhälle får ekonomernas resonemang naturligt nog en annan karaktär. Då byggs det i en helt annan utsträckning stringenta teoretiska modeller som skall förklara t.ex. sambandet mellan investeringsvolym, sysselsättningsnivå och ekonomisk tillväxt. Den vetenskapliga diskussionen anknuter alltså här direkt till problem som kommit i förgrunden till den aktuella svenska ekonomisk-politiska debatten.

Det kanske är förståndigt av oss att undvika »sinnesförfattningens problem» när vi diskuterar framåtskridandet i dagens svenska samhälle. Risken är ju nämligen annars stor att vi skulle råka in i en mängd lösliga spekulationer, som inte är vidare klädsamma. Vi skulle då vara tvungna att försöka bedöma t.ex. i vilken mån dagens ekonomiska politik främjar »rastlöshetens anda». Det känns tryggare att med stöd av ekonomernas modeller koncentrera samtalen kring sådant som investeringskvotens betydelse.

Å andra sidan skall man akta sig för att tro att vi är så där våldsamt välinformerade om investeringarnas betydelse i ett industrialiserat samhälle. Det vore visserligen hårt att säga att vi i t.ex. Sverige sysslar med lösliga spekulationer i denna fråga, men samtidigt är det uppenbart att sanningshalten i resonemangen är mer osäker än mången ivrig debattör antar.

Det har blivit något av en modesak att sjunga om investeringens lov. Det är härligt det där med investeringar, säger man. Om vi höjer vår nuvarande investeringsandel — en av de högsta i världen — kommer der framtida konsumtionen att kunna stiga så mycket mer. Sänk konsumtionen idag eller minska åtminstone ökningstakten i konsumtionen, låt investeringarna växa — och år 2000 kommer vi alla att kunna sörpla fruktjuice dagen lång. Industrierbetarnas reallön komme:

att ha stigit till kanske 75 000 kr om året i stället för 40 000 med nuvarande investeringsandel. Öka investeringarna!

Den åsikten är naturligtvis långt ifrån omöjlig att försvara. Det är väl ganska säkert att ökad kapitalbildning idag skulle medge stegrad konsumtionstakt i framtiden. Å andra sidan vet vi så pass litet om dessa sammanhang att investeringsvännerna borde lägga lite mindre patos i sin argumentering. Det verkligt svåra är ju att avgöra i hur hög grad konsumtionen kan tänkas stiga i framtiden som resultat av en investeringsökning idag. Det kan bli mycket, det kan bli litet.

Sedan kan man naturligtvis stanna ett ögonblick inför avvägningen mellan nutida och framtida konsumtion. Vad finns det egentligen för anledning till att vi skall uppoffra en del av dagens konsumtion för att folk skall få det så mycket bättre i framtiden när många av oss är döda? Vem skall bestämma hur mycket vi skall sänka vår nuvarande kon-

somtion? Det är verkligt väsentligt att folk får tillfälle att ta ställning till denna värdering mellan framtid och nutid och att de beslut som eventuellt fattas i sammanhanget inte alldeles försvinner i härvan av budgetfinesser och ekonomisk-politiska åtgärder.

Lön och produktivitet

Konjunkturinstitutets senaste rapport uppvisar flera nyheter, de flesta angenäma, men åtminstone en av ganska chockerande slag. För att börja med de förra: här finns nu betydligt fler diagram än vanligt, vilket i hög grad underlättar läsningen och här finns en ställvis alldeles markerad tendens till språklig förnyelse. Delar av rapporten har fått en mera personlig ton, bl.a. genom användning av lite ovanligare, flerstaviga adjektiv. Det kan ur vissa synpunkter vara en nackdel; ur ren läsbarhetssynpunkt är det en fördel.

Men snälla professor Hansen, vad kort rapporten är! Här har vi vant oss vid att två gånger om året få fyliga, grundliga redogörelser för konjunkturläget. Dessa redogörelser har blivit något av en fast punkt i vår tillvaro. Och så kommer alldeles plötsligt några kortfattade synpunkter på futtiga 70 textsidor. Vi hoppas verkligen att nedbantningen beror på en tillfällig tidsbrist, och att framtida rapporter kommer att väga tyngre. (Men den förhoppningen är tydligen alltför djärv; samtal med släkt och vänner har avslöjat att svenska folket vill ha korta rapporter.)

Men trots kortheten sägs det naturligtvis många intressanta saker också i denna höstrapport. Bl.a. fäster man sig vid ett resonemang om det s.k. utrymmet för löneökningar.

Möjligheterna att bevilja löneökningar sammanhänger med produktivitetsutvecklingen. Den satsen bestrids av ingen. Å andra sidan är satsen i en dylik allmän utform-

ning nästan innehållslös och när man skall precisera sambandet eller anknyta resonemanget till ett givet ekonomiskt läge blir det betydligt krångligare. I den populära debatten har det nog blivit vanligt att lugnt påstå att lönerna alltid kan tillåtas stiga i proportion till produktivitetsutvecklingen. Som visas i rapporten är det inte så enkelt. Det kan i vissa situationer vara vettigt att låta lönehöjningen i relation till priserna »överstiga den löpande produktivitetsoökningen». Det kan gälla bl.a. i en situation med »överfull sysselsättning och övernormala vinstmarginaler». I vissa andra situationer kan det vara rimligt att lönerna stiger mindre än produktiviteten.

Hur kan det komma sig att så många utan vidare vill tillåta lönerna att stiga i proportion till produktivitetshöjningen? Jo, påpekar KI, de har inte observerat att tanken att lönerna alltid bör stiga i proportion till produktivitetshöjningen bygger på ett par speciella förutsättningar, nämligen »dels på mycket speciella antaganden om produktivitetshöjningarnas karaktär och dels på förutsättningen att själva utgångsläget är präglad av jämvikt». Vad som åsyftas med »antaganden om höjningarnas karaktär» sägs inte, men av betydelse i sammanhanget är bl.a. »överflyttningstvinsterna». Det uppstår ju årligen stora samhälleliga produktivitetstvinst genom att folk flyttar från mindre produktiva till mer produktiva näringar, vinster som emellertid tas ut direkt av de berörda individerna och alltså inte kan bilda underlag för generella lönestegringar. En helt annan sak är det naturligtvis när produktivitetshöjningen sker inom ett företag eller inom en bransch.

Det är bra att dessa sammanhang belyses i KI:s rapport. På vissa håll har man reagerat annorlunda. Någon tidskrift kritiserade Bent Hansen för att han bedrivit »nationalekonomiska seminarieövningar», vilket tydligen är något fult. Det är svårt att dela denna reaktion. KI är välkommet tillbaka med upplysande seminarieövningar, gärna på fler sidor.

Storfinansens lottvinster

I novembernumret av *Industria* brännmärktes vår tids stora sabotage mot inkomstutjämnningen: tippning och lotterispel. Där visades, med stöd av officiell statistik och uppbyggd av socialt patos, att vinsterna av dylik verksamhet går till de högre inkomstklasserna (och staten) medan de lägre inkomsttagarna gör förluster.

Vad beror det på? Till en del kan det nog bero på brister i det statistiska materialet. Men huvudförklaringen ligger — som många läsare förstått — säkert i den roll som premieobligationerna spelar i sammanhanget. Obligationsvinster har nämligen i statistiken tagits upp som inkomst av tippning och lotteri, men »kostnaden» för inköp av obligationer har inte redovisats som utgift för tippning och lotteri utan som sparande. Premieobligationerna är alltså med på inkomstsidan men inte på utgiftssidan. Eftersom man kan anta att de flesta premieobligationer finns i de högre inkomstklasserna har man således här förklaringen till att vinsterna på »tippning och lotteri» går till högre inkomsttagare.

(De läsare som med stöd i veckotidningspraxis framställt krav på s.k. *pris* för »insänd rätt lösning» bör betänka att de här rör sig i en helt annan och noblare miljö. I sista hand begrundas Emersons sats: »Belöningen för att ha gjort en sak bra är att ha gjort den».)